

5. BALKAN TIP TARİHİ VE ETİĞİ KONGRESİ ÖZET VE BİLDİRİ KİTABI

5th BALKAN CONGRESS ON THE HISTORY & ETHICS OF MEDICINE ABSTRACT AND PROCEEDINGS BOOK

11-15 Ekim 2011 / 11-15 October 2011

Editörler-Editors

Prof. Dr. Ayşegül Demirhan Erdemir

Dr. Sezer Erer

Prof. Dr. Öztan Usmanbaş

Dr. Burhan Akgün

ANADOLU'DA ANTİK ÇAĞ VE ORTAÇAĞ KADIN HASTALIKLARI VE DOĞUM TEDAVİLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

COMPARISON OF TREATMENTS OF OBSTETRICS AND GYNECOLOGY IN ANCIENT AND MEDIEVAL AGE IN ANATOLIA

Yrd. Doç. Dr. Oya Ögenler¹, Yrd. Doç. Dr. İsmail Ün², Prof. Dr. İlter Uzel³

¹Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Bölümü, Mersin

²Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Farmakoloji Bölümü, Mersin

³Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Bölümü, Adana

e-mail: oyaogenler@gmail.com

unisfarma@yahoo.com

iuzel@hotmail.com

Summary

Aim of our study is to reveal the change in medical applications about, obstetrics and gynecology between ancient and medieval age medicine. For this purpose medical application of the Soranus (Ephesus, 98-138) who was an ancient age physician representative and medieval age Sabuncuoğlu (Amasya, 1385-1468) who was a medieval age surgeon physician were compared.

The main references are *Gynaikeia* and *Cerrahiyyetu'l Haniye* that was translated to English by Temkin and İlter Uzel's comprehensive work respectively.

Soranus classified gynaecological treatments as surgical, dietetics and drug used treatments in his book that aimed to guideline for midwives. Sabuncuoğlu suggested herbal, mineral and natural remedies, cauterization and surgical treatments in the gynecology and obstetrics section of his book for physicians.

Classical physicians preserved the ancient medicine knowledge while adding their own personal experience. For this reason, women's diseases and treatment methods of birth in the Paul Aeginata's (Aegina, 625-690) and Zahravi's (Cordoba, 936-1013) work were included in this study.

As a consequence the submitted differences in the achievements that write in the same time period from ancient to medieval age did not cause any paradigm changes. But these differences are important to show the historical development of medicine.

Key Words: History of Medicine, Şerefeddin Sabuncuoğlu, Soranus

Giriş

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler klasik tıp paradigmasını sona erdirirken kadın hastalıkları ve doğum tıbbın bir dalı haline gelmiştir^{1,2}. Klasik tıp paradigmasına ait literatürde ise kadın hastalıkları ve doğum iki ayrı bölüm halinde yer almaktadır³. Klasik tıp literatüründeki hastalık isimleri ve tanımları günümüzdeki isimlere benzemektedir. Ancak aynı sözcük kullanılmış olsa dahi aynı anlamı ifade etmeden kullanılmış olabilmektedir⁴⁻⁷. Anadolu'da antik çağ döneminde Yunan Tıbbı etkin olmuş, orta çağ dönemi boyunca bu tıbbın devamı sayılan İslam Tıbbı öne geçmiştir. Klasik tıp etkinliği dâhili ve harici olmak üzere iki türdür. Hazırlanan ilaçların ağızdan, paranteral ya da farklı bir şekilde verilmesi tıbbi (dâhili) tedavi olarak isimlendirilirken, hastalanmış organın çıkarılması veya dağlanması, apse varsa açılıp, boşaltılması cerrahi (harici) tedavi olarak değerlendirilmekteydi².

İnceleme yaparken hekimlerin anatomik yapı, fizyoloji ve patoloji konusundaki sınırlı bilgileri ve tıp paradigmasının farklılığı, yaşadıkları dönemin bilimsel ve teknolojik koşulları hatırd tutulmalıdır⁸. Radyoloji, anatomi, biyokimya, farmakoloji gibi temel bilimlerdeki çok önemli ilerlemeler tıp etkinliğini belirlemiştir³.

Çalışmamızda kadın hastalıkları ve doğum ile ilgili antik çağ ve orta çağ arasında tıbbi uygulamalardaki değişimi ortaya çıkarmak amacıyla antik çağ hekimlerinden Soranus (Efes, 98-138)⁹ ile orta çağ cerrah hekim olan Sabuncuoğlu'nun (Amasya, 1385-1468)¹⁰ eserleri karşılaştırılmıştır.

Çalışmamızda kadın hastalıkları ve doğumla ilgili tedavilerin karşılaştırılması Soranus'tan Şerefeddin Sabuncuoğlu'na kadar geçen 15 yüzyıllık zaman içinde oluşan farklılıkları saptamamızı sağlayacaktır. Yazılan eserlerde paradigma değişimine neden olmayan farklılıkların saptanması tıbbin gelişimini yansıtmaları açısından önemlidir.

Antikçağdan Ortaçağa Kadın Hastalıkları ve Doğum Tedavileriyle İlgili Eserler

Çalışmamızda kaynak olarak kadın hastalıkları ve doğum alanında yazılmış olan Soranus'un (Efes, 98-138) "*Gynaikeia*" ve Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun (Amasya, 1385-1468) "*Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye*"¹⁰ adlı eserleri seçilmiştir. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'de yer alan sağlık ile ilgili olan sözcükler, diğer Türkçe eserlerle uyumludur¹¹. Anadolu'da Klasik tıbbın erken ve geç dönemlerinde farklı yerlerde yaşamış olan iki hekimin eserlerinin kadın hastalıkları ve doğumla ilgili bölümlerinde yer alan tedaviler karşılaştırılmıştır. Ancak Roma tıbbının son temsilcilerinden sayılan Paulus Aeginata'nın eseri ve Sabuncuoğlu üzerinde etkisi olduğu belirtilen Zahravi'nin At Tasrif adlı eseri de çalışmamıza dahil edilmiştir¹². Çalışmamızda zaman sınırlaması yapılmıştır. Soranus ve Sabuncuoğlu'nun eserleri dışındaki diğer kaynaklar kullanılmış ancak tam bir derleme çabasına girilmiştir.

Antikçağdan Ortaçağa Klasik Tıp Literatürünün Özellikleri

Gynaikeia normal ve anormal şeyler olarak iki bölümden oluşmuş, dört kitap halinde yazılmıştır⁹. Kadın genital organları, kadın cinsel fonksiyonları ve gebeliğin hijyeni, normal doğum ve puerperum, yeni doğan bakımı ve çocukların hastalıklarıyla ilgili konular "Normal" şeylerin anlatıldığı I. ve II. kitapta bulunmaktadır⁹. Kadın hastalıkları ve doğum ile ilgili konuların çağına uygun irdelemelerini, diyetetik tedavisini III. kitapta, hastalıkların cerrahi ve ilaçlı tedavisi ile zor doğum ile ilgili konuları detaylı bir şekilde dördüncü kitapta anlatmıştır⁹. Soranus'un *Gynaikeia* adlı eserinin etkisi XVI. yüzyıla kadar sürmüştür⁹.

Soranus eserinde hastalıkların akut veya kronik durumlarını belirtmiş, atakların alevlenmelerle, remiyonlarla ve intervallerle seyrettiğine dair açıklamalar yapmıştır⁹. Hastalık belirtileri ve tedavi arasında bağlantı mevcuttur ancak etiyopatogenez hakkında bir açıklama ve nedene yönelik bir tespit bulunmamaktadır. Soranus hastalığın akut durumlarında, şiddetli belirtiler geliştiğinde yumuşak tedaviyi, kronik olmaya başladığında ise döngüsel (siklik) tedaviyi önermiştir⁹.

İki siklustan oluşan döngüsel tedavinin birincisi hastanın güçlenmesini sağlayan "Restrotive Tedavi" (Cyclus resumptivus), ikincisi ise "Metasinkritik Tedavi" (cyclus recorporativus) düzenli bir diyet ve lokal tedaviyle karakterize sessiz intervaller sırasında kullanılan tedavidir. Soranus'un eserinde tedavi şekilleri diyet, cerrahi ve farmakoloji şeklinde üç grup olarak da değerlendirilebilir⁹. Eserde farmakoloji ve diyet tedavileri arasındaki ayırım keskin değildir⁹. *Gynaikeia*'da kadın hastalıkları ve doğumla ilgili 45 bölüm yer almaktadır. Çalışmamızda karşılaştırmada esas olarak *Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye* içinde yer alan hastalıklar dikkate alınmıştır.

Klasik tıp paradigması içinde yer alan Paulus Aeginata'nın eseri kronolojik sıralamaya ikinci incelediğimiz eserdir¹³. Soranus'un eserinde kaybolduğu belirtilen bölümlerle ilgili bilgiler için Pa-

ulus Aeginata eserinden yararlanılmıştır. Yaşamıyla ilgili çok fazla şey bilinmemekle birlikte VII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Paulus Aeginata'nın kendisinden sonra, İslam Tıbbi dönemindeki hekimler üzerinde etkisi büyük olmuştur¹³. Paulus Aegineta'nın eseri yedi kitaptan oluşmaktadır. Eserinin birinci, üçüncü ve altıncı kitaplarında toplam 23 bölümü kadın hastalıkları ve doğuma ayrılmıştır. Paulus Aeginata hastalığın gözle görülebilir ve elle tutulabilir olmasına göre seçilecek tedaviyi belirlemiştir¹³.

Kronolojik sıralamaya göre incelediğimiz diğer bir eser Zahravi tarafından XI. yüzyılda yazılan At Tasrif'tir. Zahravi bu eserinde Hipokrates'ten itibaren var olan tıbbi bilgileri toparlamış, kendi tecrübelerini eklemiş ve bilimsel bir şekilde aktarmıştır¹⁰. İçinde kadın hastalıkları ve doğumla ilgili cerrahi operasyonlarında yer aldığı deri tümörleri, apseler, diş hastalıkları, kırıkların iyileştirilmesi gibi baştan ayağa kadar birçok hastalıktan ve tedavisinden bahsetmiş, yaklaşık 200'e yakın cerrahi ve diş hekimliği alet resmi ile eserini zenginleştirmiştir. Cerrahi uygulamaları kendinden sonra gelen hekimler için örnek teşkil etmiştir. Alet çizimi yer alan ilk tıbbi eser olma özelliğini taşımaktadır. At Tasrif'te kadın hastalıkları ve doğumla ilgili cerrahi müdahale yapılabilecek konu başlıkları yer almaktadır¹².

Çalışmamızın ana kaynaklarından Sabuncuoğlu'nun XV. Yüzyılda yazdığı Cerrahiyet'ül Haniyye adlı eserinde kadın hastalıklarıyla ilgili tıbbi uygulamalar dağlama ve cerrahi tedaviler şeklinde- dir. Sabuncuoğlu'nun Mücerreb-Name ve Akrabaddin adlı diğer eserlerinde münferit ve mürekkep şeklinde hazırlanan karışımların tarifleri verilmiş, hangi hastalıklarda kullanılacakları belirtilmiştir. Bu tarifler içinde kadın hastalıkları ve doğumla ilgili durumlarda kullanılacak ilaç tarifleri de bulunmaktadır. Mücerreb-nâme'nin ikinci bölümünde "Felonya-Rumi", "Esanasya-ı Kebir", "Eyaric-i Levgaziya", altıncı bölümde "Ferzece" ve yedinci bölümde "Şerab" adlı tekli veya karışım şeklinde reçeteler yer almaktadır^{10,14}. Ancak çalışmamızda sadece Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'de yer alan tedaviler karşılaştırılmıştır.

Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye üç kitaptan oluşmuştur. Birinci kitapta hastalıklardan ve koterizasyon (dağlama) yöntemiyle tedavilerinden bahsedilmektedir. İkinci kitapta hastalıklar ve cerrahi tedavi yöntemleri anlatılmaktadır. Burada dokuz bölüm kadın hastalıkları ve doğumla ilgilidir. Üçüncü kitapta ise kırık ve çıkık tedavileriyle ilgili konular yer almaktadır. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'de hem alet çizimleri hem de tıbbi uygulamaları gösteren minyatürler yer almaktadır. Tıp tarihinde uygulamalara yönelik çizim yer alan ilk eser olarak kabul edilmektedir¹⁰.

Şerefeddin Sabuncuoğlu, Cerrahiyet'ül Haniyye'de Zahravi'nin eserindeki sistematigi benimsemiştir. Kadın hastalıkları ve doğum ile ilgili 10 bölüme yer vermiştir. Bunların biri birinci bapta yer alan, rahim hastalıklarında dağlamanın konu edildiği ve çizim içermeyen 39. fasıldır. Diğer kadın hastalıkları ve doğumla ilgili konular ise ikinci bölümde Klitoris kesilmesi (70. fasıl), Vajinası kapalı veya atrezik çocukların tedavisi (72. Fasıl), Vajina ve vulva lezyonlarının (fercede siğil ve kızıl sivilce) tedavisi (73. Fasıl), Vajinadaki fibrioid dokunun kesilmesi (74. fasıl), Anormal doğum (75. Fasıl), Ölü fetüsün çıkarılması (76. Fasıl) Ana rahminde ölen çocuğun çıkarılması (77. Fasıl), Plasentayı çıkarmak (78. Fasıl) adlı başlıklarla yer almaktadır. Ayrıca Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'de At Tasrif'de bulunmayan cerrahi tedavilerde kullanılan ilaç bilgilerinin yer aldığı bir bölüm (36. Fasıl) üçüncü kitapta yer almaktadır⁶. Bu bölümde Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye içinde geçen hastalıklarda kullanılan merhemler, karışımlar, bitkilerden bahsedilmekte, ilaçların nasıl hazırlanacakları kullanıma şekli anlatılmaktadır⁶. Bunların arasında kadın hastalıkları ve doğumla ilgili uygulamalarda kullanılan ilaçlar da bulunmaktadır^{10,15}.

Kadın Hastalıkları ve Doğumla İlgili Uygulanan Tedavi Yöntemleri

Klasik tıp literatüründe yazılan tıbbi uygulamalar, yararlanan manüplasyonlar aşağıda sıralanmıştır:

Hazırlanan terkiplerin bir prob veya yün parçası ile yerleştirilmesi; kuş veya tavuk tüyünden yararlanılmasına da rastlanılmaktadır. Ya bir yün ilaçla bulandıktan sonra vajinaya yerleştirilmekte veya terkiibi hastalıklı bölgeye ulaştırabilmek için bir probtan yararlanılmakta daha sonra üzeri bir yün parçası ile kapatılmakta

Masaj uygulama: Tüm vücudun, extremitelerin, karnın veya genital bölgenin çıplak elle veya sert bir yün parçası veya kızartıcı bitkilerle, minerallerle hayvansal yağlarla ovularak masaj yapılması;

Flaster uygulama: extremiteler, karın veya genital bölgeye ilaçlarla, ziftle ıslatılmış yün veya sa-dece yün kullanılarak sarılması;

Lavman: Baskı yaptığı düşünülen durumlarda baskılamaya neden olan organa göre lavman veya boşaltma uygulanması;

Mesanenin kateterle boşaltılması: mesanenin dolu olduğu durumlarda bir kateterle boşaltılmakta veya mesane içine enjeksiyonlar yapılarak sonra boşaltılmakta

Yakı uygulama: Tüm vücuda, bele, pubik bölgeye, karına veya genital bölgeye hastalığın çeşidine göre çeşitli terkiplerden hazırlanan yakı kullanılması;

Kupalama: Hastalığın durumuna göre memeler, göğüs genital bölge veya vücudun herhangi bir bölgesine kuru veya deriyi soyarak veya kanatarak kupalama yapılması;

Extremitelerin bağlanması: Hastalığın durumuna göre veya doğum sırasında yapılan hastanın ihtiyacı olan yardımı sağlayabilmek amacıyla hastanın hareketini engellemek için kadının üst veya alt extremiteleri bağlanması, veya bir asistan tarafından sıkıca tutulması

Kadının tüm üst gövdesi veya vajinal muayene yapabilmek için bacaklarının bağlanması

Venesection (flebetomi) kan alma: kullanılmayan koldan veya bacak damarlarından birinden veya birkaçından bir tase kan akıtılması;

Sülük yapıştırma: Kan alma düşünüldüğünde uygulanmakta

Banyo yapma: Hastalığın durumuna göre kadının doğal, ilaçlı, soğuk veya ılık sularla banyo yapması

Oturma banyosu: Banyo sitz banyosu veya buhar banyosu şeklinde kadın yarı beline kadar yanmayacak kadar ilaçlı ılık su içinde oturtulması, değişik bitkilerle hazırlanmış kaynamış ılımış suda oturma banyosu

Decocsiyon: kokulu bitkilerden hazırlanan decocsiyon kullanılması

Genel olarak hastayı stresli durumlardan (dismenore, zor doğum gibi) uzaklaştırmak için yürüme egzersizleri, pasif egzersizler, jimnastik, vokal egzersizler, okuma veya şarkı söyleme önerilmektedir.

Rektal fitil uygulama: hastalığa uygun olarak hazırlanan fitil şeklindeki terkipler uygulanır

Vajinal fitil (pessary): bitki, mineral veya hayvansal ürünlerden hazırlanan fitiller hastanın vajinasına bir el veya prob yardımıyla yerleştirilir.

Süngerle ovma: hastanın tüm vücudu, genital bölgesi, beli, bacakları kolları ıslak veya kuru deniz süngeriyle ovulur.

Vajinal tampon: İlaç terkipleri uygulandıktan sonra bir yün parçası tampon şeklinde yerleştirilir

Uterus içine enjeksiyon: Kulak şırıngası veya uterus içine enjeksiyon yapmak için özel bir aletle vajina içine hazırlanan ilaç terkiibi enjekte edilir

Diyet uygulaması: hastalığın durumuna göre yemesi veya yememesi gereken yiyecekler, içmesi veya içmemesi gereken içecekler belirtilmektedir.

Tütsüleme: bakırdan veya topraktan yapılmış bir çömleğe eklenmiş borunun (kamuş) diğer ucunu hastanın vajinasına yerleştirerek kap içinde kaynatılan ilaç karışımının buharından yararlanılmaktadır.

Hastalığın çeşidi ve durumuna göre değişik bitkilerden hazırlanan lapalar vücudun değişik bölgelerine uterusu veya genital bölgeye uygulanmıştır.

Aksirticilar, kusturucular kan durdurucu ilaç terkipleri hastalığa veya yapılan cerrahi işleme göre lokal uygulanmış veya ağızdan verilmiştir

Hasta genel olarak aydınlık bir odada hastalığın durumuna göre yüzükoyun veya sırt üstü yatırılmış, ayaklar ya yukarı kaldırılmış veya sıkıca bağlanmıştır^{9,10,12,13}.

Antikçağdan Ortaçağa Kadın Hastalıkları ve Doğumla İlgili Uygulanan Tedavilerin Karşılaştırması

Klasik tıp literatürüne ait incelediğimiz dört eserde kadınlarla ilgili hastalıkların tedavileri hekimlerin çok güçlü bir gözlem ve fizik muayene bilgilerine göre belirlenmektedir. Hekimler hastadan aldıkları bilgi ile birlikte ayrıntılı inspeksiyon ve palpasyon ile hastalıklara tanı koymaya çalışmışlardır. İnspeksiyon araçsız veya spekulumla yapılmış, tıbbi uygulamalar sırasında da spekulumdan yararlanmışlardır. Kadına ait özel hastalıkların belirtilerine göre hekimin genel tıp anlayışı tedaviyi şekillendirmiştir. Eserlerde tedavi endikasyonları genellikle açık düzgün bir şekilde gruplandırılmamıştır. Yüzyıllar boyunca kullanılan ilaçlar, birbirine benzer şekilde hayvansal ürünler, bitkiler ve minerallerden oluşmuştur. Günümüzde tedavide kullanılan ilaç gibi maddelerin ve tıbbi uygulamaların etki mekanizmasının bilinmesi tedavinin şekillenmesinde önemli iken; klasik tıp dönemlerinde etki mekanizmasının önemli ölçüde bilinmediği görülmektedir. Bu dönemlerde belirtilere yönelik deneyimle tedavi yapılması dikkati çekmektedir. Yöntem ile beklenen etki arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmamıştır. Ancak manüpülasyon gereken durumlarda kısmen uygulamalar ve sonuçları ile ilgili bağlantıya işaret eden açıklamalara da rastlanabilmektedir. Hazırlanan ilaç terkipleri ile tedavi edici etki arasında bir ilişkiyi belirten bir açıklama bulunmamaktadır. Bu terkiplerin hazırlanma prosedürü, dozu veya miktarı, süresi, kullanım sıklığı kısmen belirtilse de net olarak detaylarıyla tanımlanmadığı için başka uygulayıcıların aynı tedaviyi tekrarlaması genellikle mümkün değildir. Benzer şekilde eserlerde belirtilen tedavi pozisyonları, manipülasyon şekilleri, yardımcıların pozisyonları, terkiplerin vücudun tam olarak hangi anatomik bölgeye uygulanacağı net olarak belirtilmemiştir^{9,10,12,13}.

Klasik tıp paradigması içinde deneyim önemli rol oynadığı için kendilerinin veya örnek aldıkları hekimin önerdiği tedaviler hastaya göre değiştirilmemiş uygulamaya devam edilmiştir. Soranus eserinde kendisinden önce gelen hekimlerden bahsederek eleştirdiği yönleri ve kabul edip uyguladıklarını yazmıştır⁹. Sabuncuoğlu, Paulus Aeginata ve Zahravi'de önceki hekimlerden bahsedilse de isim yazılmamıştır. Soranus eserini ebelere yol gösterme amacıyla yazdığını belirtirken Sabuncuoğlu ise eserini hekimler için yazdığını belirtmiştir. Eserler incelediğinde Soranus'un eserinin sadece kadın hastalıkları ve doğum kitabı olmasından dolayı kadın hastalıklarıyla ilgili başlık sayısı daha fazladır. Soranus eserinde genel olarak hastalığın tarifini ve belirtilerini verip sonra tedaviden bahsederken, Sabuncuoğlu direkt olarak tıbbi uygulamalardan bahsetmektedir. Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun eserinde tıbbi bir eser olduğu hekimlere yönelik yazıldığı dikkati çekerken Soranus'un eserindeki dil biraz daha halk diline yakındır. Soranus ile Sabuncuoğlu'nun hastaya yaklaşımı biraz farklıdır^{9,10}. Ancak bu yaklaşım paradigma içindeki ilerlemelerden çok Sabuncuoğlu'nun ekol benimsemeksizin sonuca odaklanan bir cerrah olmasına bağlı olabilir⁶. Soranus'un eserinin bazı bölümlerinde hekimlik bilgisi olmasa da tıbbi uygulama için önerilenler yapılabilir düzeydedir⁹. Klasik tıp literatüründe uygulamalarda Soranus'un diğer cerrah hekimlere nazaran daha fazla diyetle, dinlenmeye vücudu yormayan uygulamalara ağırlık verdiği dikkati çekmektedir⁹. Soranus hastalığın belirtileri değişse hastanın durumu kötüleşse bile eğer tanı konulmuşsa tedavinin değiştirilmemesini önermiştir⁹. Klasik tıp literatüründe kadınların hastalıklarında mevsim farklılıklarının hastalığı etkilediği, hastanın güçsüz düşmesinin daha fazla zarara maruz kalmasına neden olduğu, hastalıkların akut ve kronik

dönemlerinin bulunduğu, remisyonlarla ilerlediği belirtilmektedir^{9,13,16}. Antik Çağ hekimleri vajinal akıntının kokusuna göre hastalığın durumuna karar vermişler, tedavilerini belirlemişlerdir¹³. Soranus hariç klasik tıp hekimleri uterusu hastalığı olana kötü koku uygulamışlardır. Hastaya yanık saç, sönmüş lamba fitili, kömürleşmiş geyik boynuzu, yanık yün, deri, cam sakızı, koklatmışlardır.

Hipokratesde dâhil tüm antik hekimler kokuları uygulamak için tütsümeden bahsetmiştir ancak kullanılan aletler her ne kadar çizimleri olmasa da tariflerinden anlaşıldığı üzere farklıdır^{9,10,12,13,16}.

Soranus, Paulus Aegineta veya Zahravi'de tıbbi uygulamaların sürelerinden gün belirlemesi dışında bahsedilmediği ancak Sabuncuoğlu'nun tedavilerinde zaman uyarılarında bulunduğu dikkati çekmektedir^{9,10,12,13}.

İncelediğimiz dört esere göre Antik çağdan Ortaçağa kadar kadın hastaya yönelik tıbbi uygulamaların sadece kadınlar tarafından yapılmadığı, ancak önceliğin ebelere verildiği daha üst bilgi gerektiğinde hekimlerden yararlanıldığını söylemek mümkündür. Benzer şekilde mistik ve büyüsel herhangi bir tıbbi uygulamaya da rastlanılmamıştır. Klasik tıp paradigması içinde yer alan incelediğimiz eserlerde doğa ve akıl ötesi açıklamalardan uzaklaşma, uygulamaları kuramsal temele yerleştirme ve mesleki tekel oluşturma ile karakterize oldukları dikkate değerdir ve aralarında tıbbi uygulamalar açısından çok büyük farklar bulunmamaktadır.

Sonuç olarak Anadolu'da yazılmış Antikçağ ve orta çağ dönemine ait incelediğimiz eserler tıbbi özgü bilgi birikimini yenileme kaygısı taşımamıştır. Hekimler ampirik bir yaklaşımla biçimlendirilmiş olan tıbbi uygulamalarını yeni kuşaklara iletirken, kendi tecrübelerine dayanan küçük eklemeler yapmışlardır. Kadın hastalıkları ve doğumla ilgili durumlarda uygulanan tedaviler arasındaki paradigma değişimine neden olmayan farklılıkların tıbbin gelişimini yansıtması açısından önemli olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

1. **Uzel İ.** *Anadolu Tıp Tarihine Giriş*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, Graphis Matbaa, **2008**.
2. **Uzel İ.** *Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, **2000**.
3. **Ömer B.** *Vilade Fenni III Marazi Nifasiyet ve Güç Doğum I Gebelik Patolojisi, Nifasi İntan*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, **1933**.
4. **Ceylan Y.** *Bir Uygarlık Serüveni "Doğum ve Doğum Yardımının Serüveni"*. İstanbul: Wyeth, **2000**.
Erişim:(<http://books.google.com/books?id=AZJeNT1PNx0C&pg=PP1&dq=Midwifery,+obstetrics+and+the+rise+of+gynaecology&ei=H-YmSpKpD4ewzATSn6H-Cg&hl=tr>). Erişim Tarihi: 23 5. 2008.
5. **King H.** *Midwifery, Obstetrics and the Rise of Gynaecology* Erişim:(<http://books.google.com/books?id=AZJeNT1PNx0C&pg=PP1&dq=Midwifery,+obstetrics+and+the+rise+of+gynaecology&ei=H-YmSpKpD4ewzATSn6H-Cg&hl=tr>). Erişim Tarihi: 23 5. 2008.
6. **Pomeroy SB.** *Women's History And Ancient History*. The University of North Carolina Pres, **1991**.
7. Erişim: (http://www.texashte.com/documents/curriculum/female_reproductive_system_terminology.pdf). Erişim Tarihi: 21. 4. 2009.
8. **Furdell E L.** *Midwifery, Obstetrics and the Rise of Gynaecology: The Uses of a Sixteenth-Century Compendium*. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* **2008** 63(2):262-264; Erişim: (<http://jhmas.oxfordjournals.org/cgi/content/citation/63/2/262>). Erişim Tarihi: 11. 2. 2009.
9. **Temkin O.** *Soranus' Gynecology*. Baltimore: Johns Hopkins Pres. , **1991**.
10. **Uzel İ.** *Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye. I,II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, **1992**.
11. **Önler Z.** XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinin Dili ve Sözvarlığı. *Kebikeç*, **1998**; 6.
12. **Spink MS, Lewis GL.** *Albucasis On Surgery and Instruments*. Ed. 1, London: Universty Pres, Oxford. **1973**.
13. **Adams F.** *The Seven Books of Paulus Aegineta*. . Erişim: (<http://web2.bium.univ-paris5.fr/livanc/?intro=egine&statut=charge>). Erişim Tarihi: 12 12 2008.
14. **Uzel İ. Suveren K.** *Mücerrebname (İlk Türkçe Deneysel Tıp Eseri)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, **1999**.
15. **Uzel İ.** *Amasyalı Hekim ve Cerrah Sabuncuoğlu Şerefeddin*. Amasya Valiliği, Nokta Ofset Basım ve Sanayi Ltd. Şti. **2004**.
16. **Uzluk FN.** *Hippocrate'in Aphorismaları*. Ankara: **1961**.